

KOSSUTH LAJOS ÉS KORA KIEMELKEDŐ TÖRTÉNELMI SZEMÉLYISÉGEI AZ ANGOLSZÁSZ TÖRTÉNETÍRÁS LEGÚJABB MUNKÁIBAN

NÉMETH GYÖRGYI

Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc Angliában és az USA-ban is felkeltette az érdeklődést Magyarország iránt. Nagy szerepe volt ebben Kossuth körútjának mindkét országban. Az érdeklődés azonban nem történelmi jellegű és tudományos igényű volt, sokkal inkább a korabeli eseményekre és állapotokra irányult.¹ De a 20. század elejétől kibontakozó, tudományos alapokon nyugvó angolszász, azaz angliai és egyesült államokbeli történetírás is foglalkozott – s foglalkozik ma is – a magyarországi polgári átalakulás kérdéseivel s kiemelkedő történelmi személyiségeivel, mindegyikét Kossuth Lajossal. A magyar historiográfia azonban nem elemezte eddig összefoglalóan azt a képet, amit az angolszász történetírás a magyarországi polgári átalakulásról s vezető politikusairól formált. A legújabb angolszász történeti munkák áttekintésével e kép néhány jellemző vonását szeretnénk bemutatni.

Tanulmányunkban az 1961 és 1981 között első kiadásban megjelent, Magyarországon is elérhető, s bizonyíthatóan angolszász származású szerzők által írott könyveket vizsgáltuk. Angliában *Carlyle Aylmer Macartney*, *Hugh Seton-Watson* és *Edward Crankshaw*, az Egyesült Államokban *Robert A. Kann* és *Keith Hitchins* tárgyalta részletesen műveiben a magyarországi polgári átalakulás történetét. *C. A. Macartney*-nak, a Magyarországra vonatkozó angolszász történetírás máig legjelentősebb alakjának három munkáját használhattuk forrásként. A Magyarország történelméről szóló, összefoglaló jellegű könyve – *Hungary, A Short History*² – inkább ismeretterjesztő, mint tudományos céllal íródott még 1962-ben. Vitathatatlanul legértékesebb munkája, „magnum opusa”, a *The Habsburg Empire 1790–1918* című kötet³ 1969-ben jelent meg. A könyv gazdag ismeretanyagon nyugvó alapos elemzés, melynek rövidített és átdolgozott változatát *Macartney* halála évében, 1978-ban adták ki *The House of Austria* címmel.⁴ *Hugh Seton-Watson*, aki apja – a Magyarország sorsának alakításában is szerepet játszó, s *Scotus Viator* álnéven is ismert – *Robert William Seton-Watson* hatására lett történész, a nacionalizmus történetét feldolgozó, *Nations and States* című munkájában beszél a magyarországi polgári átalakulásról.⁵ Bár nem hivatásos történetíró, *Edward Crankshaw* történeti jellegű műveket is megjelentetett. Dinasztiabarátsága készítette a *The Fall of the House of Habsburg* című kötet⁶ megírására, amelyben érinti a magyarországi polgári átalakulás történetét.

1. Ld. pl. *Headley, Ph. C.* 1852.; *Paget J.* 1850

2. *Macartney, C. A.* 1962.

3. *Macartney, C. A.* 1969.

4. *Macartney, C. A.* 1978.

5. *Seton-Watson, H.* 1977.

6. *Crankshaw, E.* 1963.

R. A. Kann az amerikai Habsburg-történetírás doyenje. 1974-ben született meg összefoglaló munkája a Habsburg-birodalom 1526 és 1918 közötti történetéről *A History of the Habsburg Empire, 1526–1918* címmel,⁷ mely bőséges anyagot nyújtott témánk elemzéséhez. Keith Hitchins az erdélyi román nemzeti mozgalom történetének kissé elfogult szakértője. 1961 és 1981 között két könyvvel jelentkezett ebben a témakörben. Az elsőnek a *the Rumanian National Movement in Transylvania, 1780–1849*⁸, a másodiknak az *Orthodoxy and Nationality. Andreiui Şaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846–1873* címet⁹ adta. Mivel Hitchins több szempontból vizsgálja az erdélyi román nemzeti mozgalmat a 18. század végétől az 1870-es évekig, a román–magyar kapcsolatok elemzésén belül a magyarországi polgári átalakulás kérdéseire is kitér.

Az angolszász történetírók a magyar reformkorszak, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc történetét részletesen tárgyalják, de a legtöbb figyelmet Kossuth Lajos alakjának és tevékenységének szentelik. Kossuth *politikusi egyéniségét, reformtörekvéseit* azonban az angolszász történetírók Széchenyivel és reformpolitikájával összevetve mutatják be. Macartney nagy rokonszenvvel igen kedvező képet fest Széchenyiről. „Széchenyi a Monarchia modern kori történelmének egyik legfontosabb, legcsodálatra méltóbb és legtragikusabb alakja, mivel azok a vizek, melyeket a legmélyebb meggyőződésből és a legtisztább szándékkal engedett szabadjára, néhány éven belül haragvó áradattá váltak, s az alapjait fenyegették annak, aminek a fennmaradását még mindig feltétlenül szükségesnek tartotta.”¹⁰ Elméleti műveiről azt tartja, hogy „a Hitel bámulatba ejtő könyv”¹¹, s „. . . a Világ még nagyobb benyomást kelt.”¹² Hangsúlyozza, hogy a magyar nép és hazája végtelen szeretete készítette Széchenyit fellépésre, ugyanakkor mindvégig lojális maradt a dinasztiahoz, mert „reálisan mérte föl Magyarország gyenge pontjait a politikai, nemzeti és pénzügyi élet területén, és meg volt róla győződve, hogy Bécs segítsége, védelme és pénzügyi forrásai alapvetőek a számára.”¹³ Kiemeli, hogy Széchenyi a változtatást nem a nemesi alkotmány kiterjesztésével akarta elérni, mivel elsőként képviselte azt az álláspontot, hogy az nem védőbástya, hanem börtön.¹⁴

Kossuth jellemzésében már több kritikus megjegyzést találunk. Kossuth cselekedeteinek szintén a népe és hazája iránti szeretet a mozgatórugója. Ebben nem is különbözik Széchenyitől, akárcsak Magyarország állapotának a felismerésében, de az orvoslás módját illetően annál inkább.¹⁵ Széchenyi világos gondolatrendszerével és a dinasztia iránti lojalitásával szemben áll az, hogy „bár Kossuthnak hamarabb voltak politikai követői, mint bárki másnak Magyarországon, könnyebb egy horoggal kihalászni Leviantánt, mint politikai filozófiáját rendszerbe foglalni, ugyanis kijelentéseiben annyi az elkalandozás, az oda nem illő gondolat, sőt az ellentmondás. Csak az érzelem tartja össze őket . . . Korának igazi gyermekeként Kossuth elfogadta a jó automatikus azonosítását a szabadsággal . . . S mint kora legtöbb közép-európai reformere, a nemzeti szabadságot helyezte a legmagasabbra . . . Szűkebb látóköre miatt vannak bizonyult azokkal az anyagi előnyökkel szemben, melyeket Széchenyi a Béccsel való kapcsolatban látott.”¹⁶ De jelentős pozitívumnak tartja, hogy Kossuth kiállt a reformok mellett. „Így Kossuth

7. Kann, R. A. 1974.

8. Hitchins, K. 1969.

9. Hitchins, K. 1977.

10. Macartney, C. A. 1969. 243–244.

11. Uo. 245.

12. Uo. 246.

13. Uo. 244.

14. Macartney, C. A. 1962. 136.

15. Macartney, C. A. 1969. 249.

16. Uo. 248–249.

a radikális társadalmi és politikai reformot nemzeti posztulátummá emelte, s a legnagyobb szolgálatot tette országának azzal (sok jó és ugyanannyi rossz szolgálatot is tett neki), hogy sokakat megnyert a belső reform ügyének, akik különben elvetették volna, ha nem győzi meg őket, hogy a reformok a nemzeti érdekek szempontjából kívánatosak.”¹⁷ Macartney egyetlen tekintetben ismeri el Kossuth fölényét Széchenyivel szemben, s ez szónoki és írói tehetsége, amit azonban előző korlátai Macartney szerint némileg elhomályosítanak. „. . . gondolatai sem mélyek, sem eredetiek nem voltak, de egyedülálló képességgel rendelkezett, hogy meggyőzően fejtsse ki őket. A legmeggyőzőbb emberek egyike volt, aki valaha is született.” „Nagyszerűen játszott a magyar nép szívének húrjain, mert azok az ő szívének húrjai is voltak.”¹⁸ Kossuth népszerűségéhez szónoki tehetségén kívül még az is hozzájárult Macartney véleménye szerint, hogy ő a külső elnyomó és mások gonoszsága ellen indított küzdelmet, míg Széchenyi a nemesek tunyaságát ostorozta, s az önkritikára, önfeláldozásra hivatkozott.¹⁹ Macartney ellenszenvé abban is megnyilvánul, hogy a Védegyeletet „szégyenletes kudarc”-nak tartja, amiért Kossuth csak azért lelkesedett, mert akkor éppen nem volt más jövedelemforrása.²⁰

Kann kevésbé részletesen veti össze a két politikus tevékenységét, de értékelésében hasonló elemeket találunk, mint Macartney írásaiban. Végeredményében Kossuth „ragyogó szónoki tehetségét” és „hatalmas, bizonyos mértékig demagóg tömegvonzerejét”²¹ emeli ki, s azt, hogy Széchenyi kompromisszumos politikája elkerülte az Ausztriával való szakítást. „Bár Széchenyi sikere passzívabb és kevésbé feltűnő, mégis hatékony volt, mert óvatos reformpolitikája megakadályozta a szakítást Ausztriával.”²²

Hugh Seton-Watson is hagyományosan, ellentétparba állítva mutatja be a két politikust. Széchenyit mint aki a 18. század észtsziteletét helyezi előre a szenvedéllyel szemben, Kossuthot mint szenvedélyes politikust, akinek kiemelkedő szónoki és agitációs képessége van.²³

Felismerve a *nemzetiségi kérdés* jelentőségét a Habsburg-birodalom és Magyarország történetében az angol és az amerikai történétírók Kossuth reformkori nézeteit e tekintetben is megvizsgálják, s ismét összehasonlítják Széchenyi állásfoglalásával. *Macartney* Széchenyit és Kossuthot ebben a kérdésben is szembeállítja, s nem kérdéses, hogy kinek az oldalán áll. „Sok mérsékelt volt, köztük Széchenyi, akik állították, hogy a türelem és a megértés megbékítené a nemzetiségieket, s elfogadnák, hogy olyan államban éljenek, amelynek szerkezete a legfelsőbb szinten magyar.”²⁴ De a szélsőségesek, akiket legkésőbb megjelent könyvében egyenesen „forrófejűek”-nek nevez, s akik közé Kossuthot is besorolja, minden nem magyar érzést teljesen ki akartak ölni a lakosságból. „A magyar sovíniszták olyan sértően keltek ki azok ellen, akik ezt a követelésüket nem akarták elfogadni, hogy azonnal jogossá tették, és ösztönözték azokat az érzéseket, melyeket elnyomni reméltek, s bezárult a kör, mely később körülfogta Magyarországot romlását.”²⁵

Hasonlóan értékeli *Keith Hitchins* is. A magyar nemzeti mozgalom „. . . korán elérte az érettség és az agresszivitás magas fokát.”²⁶ Képviselői közül Széchenyi „a felvi-

17. Uo. 249.

18. Uo. 249.

19. *Macartney, C. A.* 1962. 139–140.; *Macartney, C. A.* 1978. 60.

20. *Macartney, C. A.* 1978. 76.; *Macartney, C. A.* 1969. 292.

21. *Kann, R. A.* 1974. 289.

22. Uo. 290.

23. *Seton-Watson, H.* 1977. 161.

24. *Macartney, C. A.* 1978. 74.

25. Uo. 74–75.

26. *Hitchins, K.* 1969. 165.

lágosodás embere” volt, aki „elítélte a magyarosítást”²⁷, „liberális nézeteiért politikai és nemzetiségi kérdésekben széles körben ismerték és tisztelték a román vezetők.”²⁸ Kossuth és tábora viszont vele ellentétben „fanatikus” terveket kovácsolt, melyek kedvezőtlen eredményeket hoztak. „A tervek megvalósításának kísérlete fokozatosan szétmállasztotta a román–magyar barátság és együttműködés alapját, s egyenesen Erdély tragédiájához vezetett 1848-ban.”²⁹

Kossuth tevékenységét a *polgári forradalom és a szabadságharc* idején igen kritikusan ítéli meg az angolszász történettudomány. *Macartney* összefoglaló jellegű korai munkájában még csak felhívja a figyelmet Kossuth politikai géniuszára és ékesszólására.³⁰ A Habsburg-birodalomról szóló művében reálisan értékeli az 1848 tavaszán kialakuló, Kossuth által is képviselt álláspontot, mely szerint a magyar vezetők a nemzetiségi kérdést az áprilisi törvények révén – legalábbis részben – megoldottnak tekintették. *Macartney* úgy látja, hogy sok magyar, s főként Kossuth őszintén hitte, s még csak nem is alaptalanul, hogy „mindent megtettek, amit ember csak kívánhatott”³¹, „illő rámutatnunk, s fontos felismernünk, hogy ez nem is volt teljesen illúzió.”³² De „magnum opus”-ában *Macartney* már negatív véleményének is hangot ad. Bécs és a magyarok júliusi szembefordulásában az első népképviselői országgyűlésen jelentős szerepet tulajdonít Kossuth szenvedélyes indulatainak.³³ „De Kossuthot újra elragadták érzelmei”, s „Bécsben senki sem kételkedett abban, hogy Magyarország egyszerűen saját hadsereg és pénzügyi rendszer szervezéséhez fogott, hogy teljesen különváljon a Monarchiától.”³⁴ Ugyancsak Kossuthot okolja, amiért nem értek el a magyarok még nagyobb sikereket a tavaszi hadjáratban.³⁵ A „szélsőségesek” által keresztülvitt trónfosztást is úgy értékeli, hogy „Magyarország éppen akkor vált megosztottá, amikor minden erejére szüksége volt.”³⁶ *Macartney* a *The House of Austria* című munkájában sem változtat a Kossuthtal kapcsolatosan kialakított állásfoglalásán, de véleményének burkoltabb formában ad hangot.³⁷

Hugh Seton-Watson ez utóbbihoz hasonlóan, mértéktartó megfogalmazással „Kossuth álláspontját” „a nem realista jótékonyág és a nacionalista intolerancia kombinációjá”-nak tartja.³⁸

Crankshaw azonban mellőzi a tárgyilagos hangnemet, és Kossuthtal kapcsolatban szélsőségekre ragadhatja magát. „Kossuthot sikertelensége miatt tekintik valamiféle byroni hősnek Európa-szerte. Ha sikerült volna a célját elérnie, a világ meglátta volna, hogy nem egy magyar Garibaldival van dolga, hanem egy új és baljóslatú elvtelen demagóggal. Kossuth több, mint katasztrófa – előjel a 19. századi Magyarország számára.”³⁹

A magyar nacionalizmus károsnak ítélt jellemzőiért elsősorban Kossuthot tartja felelősnek az Egyesült Államokban munkálkodó *Kann*.⁴⁰ „Mindezt nagyrészt Kossuth

27. Uo. 166.

28. *Hitchins, K.* 1977. 55–56.

29. *Hitchins, K.* 1969. 169.

30. *Macartney, C. A.* 1962. 155, 162–163.

31. *Macartney, C. A.* 1969. 380–381.

32. Uo. 381.

33. Uo. 391.

34. Uo. 391.

35. Uo. 428.

36. Uo. 429.

37. *Macartney, C. A.* 1978. 109.

38. *Seton-Watson, H.* 1977. 162.

39. *Crankshaw, E.* 1963. 31–32.

40. *Kann, R. A.* 1974. 304.

inspirálta . . . ”⁴¹ – írja. Még inkább bírálja a szabadságharc bukásában játszott szerepe miatt, nyíltan kétségbevonva Kossuth államférfiúi képességeit. Szerinte nyilvánvaló volt, hogy az ellenforradalom felfelé ívelő szakaszában a monarchikus Európa nem fogja túrni, hogy a Habsburg-birodalom a forradalom miatt darabjaira hulljon szét. Mivel Kossuth ezt nem látta, s nem vonta le belőle a megfelelő következtetéseket, hiába volt „nagy szónok és újságíró, nagyszerű elképzelésekkel és karizmatikus vezetői tulajdonságokkal rendelkező ember . . . hiányoztak belőle azok a képességek, melyeket a kritikus idők egy államférfitől megkívánnak.” Ha ugyanis meglettek volna benne e képességek, akkor már „1848 őszén elmozdította volna magát a színről” – írja, hogy „esélyt adjon az új vezetésnek a kompromisszumra”. Így azonban „az orosz intervenció megpecsételte a magyar forradalom sorsát és tágabb értelemben Magyarországot is” – fejezi be gondolatmenetét Kann.⁴²

Hitchins Kossuth-képét meghatározzák a forradalom magyar vezetőinek nacionalista politikáját elítélő nézetei. Mivel azt vallja, hogy „Kossuth Lajos e politika vezető exponense” volt,⁴³ „a domináns hang a nemzetiségi kérdésben”⁴⁴, egész értékelése elmarasztaló. *Hitchins* a magyarokkal szemben elfogult R. W. Seton-Watson szavaira hivatkozva alaptételként állítja: „Az, hogy ő (Kossuth – N. Gy.) és kollégáinak nagy része figyelmen kívül hagyta a szlávok és a románok nemzeti törekvéseit, okozta . . . 1848 központi tragédiáját.”⁴⁵ Legfőbb érve Kossuth ellen, melyet mindkét munkájában hasonlóképpen fogalmaz meg az, hogy Kossuth „makacsul visszautasította álláspontjának módosítását”⁴⁶, „csökönyszerűen visszautasította a kompromisszumot Magyarország politikai egységének kérdésében.”⁴⁷ *Hitchins* az 1849. júliusi nemzetiségi határozatot is előző szempontjai szerint értékeli. Iancu válaszából azt a következtetést vonja le, hogy „jelzi, mit eredményezhettek volna a tárgyalások, ha Kossuth hamarabb hajlik az eredményekre.”⁴⁸

Egyedül *Macartney* foglalkozik műveiben Kossuth *emigrációs tevékenységével*. Kossuthról alkotott képe azonban nem válik a korábrinál pozitívabbá. Az emigráció sajnálatos megosztottságának kialakulásában *Macartney* csak Kossuth felelősségére céloz. „. . . az emigráció meggyöngült vezetői miatt, mivel közülük sokan úgy gondolták, hogy Kossuth hajlamos túl sok mindent magának tulajdonítani.”⁴⁹ Ugyanakkor elismeri, hogy az emigrációs évek kezdetén Kossuth „ámító (!) személyisége és nagyszerű ékesszólása” által keltett rokonszenv „fontos tényezője lett a kor nemzetközi atmoszférájának.”⁵⁰ Nem csekély iróniával nyilatkozik *Macartney* Kossuth és III. Napóleon tárgyalásairól. Leírásában „a rettenthetetlen száműzött” „elképesztő ajánlatot” tett, amikor „derüsen” biztosította Napóleont Anglia be nem avatkozásáról az olasz–osztrák háborúba, s „máris’ utasítást’ küldött Magyarországra, hogy lázadjanak fel, ha ő megadja a jelt, (de ne korábban).”⁵¹ Mivel Anglia valóban nem avatkozott be, *Macartney* hozzáteszi az előzőekhez: „lehetetlen visszatartani meglepett csodálkozásunkat emiatt az eredmény miatt.”⁵² Nem ítéli meg egyértelműen *Macartney* Kossuth Dunai Konföderá-

41. Uo. 304.

42. Uo. 314–315.

43. *Hitchins*, K. 1977. 40.

44. *Hitchins*, K. 1969. 183.

45. Uo. 183.

46. Uo. 271

47. *Hitchins*, K. 1977. 76.

48. *Hitchins*, K. 1969. 273.

49. *Macartney*, C. A. 1969. 487.

50. Uo. 472.

51. Uo. 493.

52. Uo. 494.

cióról szövött terveit sem. Szerinte a tervezet „történeti érdekessége figyelemre méltó, de talán szerencse, hogy gyakorlati megvalósítására sohasem került sor.”⁵³ Szintén nem hízelgő Macartney véleménye Kossuth magyarországi politikai híveiről az abszolutizmus idején. Többen követték, „mint ahányat a magyaroknál kevésbé vérmes és realiztikusabb gondolkodású nép között találni lehetett volna” – írja.⁵⁴

Az angolszász történétírók jóval kevesebbet szólnak a magyar polgári átalakulásban Kossuth mellett fontos szerepet játszó történelmi személyekről, s rendszerint Kossuth működésével vetik össze tevékenységüket. Reformkori politikusaink közül mindössze *Deák és Eötvös* nevét említik, de róluk mindig elismeréssel írnak. „. . . csöndes, szerény középirtokos Zalából, aki egyformán híres tökéletes feddhetlenségéért, megingathatatlan józan eszéért, enciklopédikus jogi tudásáért . . .” – olvashatjuk *Macartney* egyik könyvében *Deákról*.⁵⁵ Az 1832-es országgyűlésen még kevés híve volt Széchenyinek, de „. . . az összes közül a legfontosabb Deák Ferenc . . .” – írja másutt.⁵⁶ *Kann* ugyancsak Széchenyi híveként említi. „Deák Ferenc, a kiemelkedő alkotmányos jogász és széles körben népszerű mérsékelt képviselő, akiből a későbbi években a magyar politika nagy öregje lett.”⁵⁷ Véleménye szerint Eötvös „. . . a birodalmi reform egyik legeredetibb támogatója.”⁵⁸ *Macartney* Eötvöst és a centralisták csoportját „nagyon fontos intellektuális kovász”-nak tartja, „mert nem osztották Kossuth zavaros allergiáját minden ausztriai dolog iránt, és őszintén törekedtek a Monarchia egységének megőrzésére. Társadalmilag radikálisabbak voltak Széchenyinnél, sőt a valóságban még Kossuthnál is.”⁵⁹

A forradalom és szabadságharc magyar politikusai és katonatisztjei közül – Kossuth után – legtöbbit *Görgeyvel* foglalkoznak az angol és amerikai történétírók, elsősorban *Macartney* és *Kann*. De Kossuth jellemzésétől eltérően *Görgeyről* szinte csak elismerő sorokat olvashatunk. *Macartney* 1962-ben kinyomtatott véleménye, mely szerint *Görgey* „zenialis parancsnok”⁶⁰ volt, aki „ragyogóan vezényelt hadműveletek sorozatát”-val⁶¹ tüntette ki magát, későbbi munkáiban lényegében változatlan marad, csak részleteiben válik gazdagabbá. A *The Habsburg Empire* c. művében *Macartney* kiemeli *Görgey* hadseregszervezési tevékenységét, melyet „nagy energiával és hatékonysággal” hajtott végre. *Görgey* és *Kossuth* bontakozó ellentétét pedig azzal magyarázza, hogy *Görgey* „a helyzet tényeit realiztikusan mérte föl” – nyilvánvaló ellentétben *Kossuth*tal.⁶² A *The House of Austria* c. munka egyetért a fentiekkel, bár az utóbbi kitételt mellőzi. *Kann* – és *Crankshaw* is – szintén tehetséges katonatisztként mutatják be *Görgeyt*.⁶³ *Kann* ezen kívül *Görgey* fegyverletételben játszott szerepére is figyelmet fordít, s teljesen felmenti a felelősség alól, noha van egy kis fenntartása azzal kapcsolatban, hogy az oroszok előtt került sor a fegyverletételre. „A magyar nacionalizmus . . . igazságtalanul vádolta *Görgeyt* jogos döntése miatt, hogy véget vetett a hiábavaló öldöklésnek. Ha egyáltalán lehet bírálni *Görgeyt*, akkor csak azért, hogy mint nacionalista inkább az oroszok előtt tette le a fegyvert . . . Ez a cselekedet csak megerősítette Bécs el-

53. Uo. 487.

54. Uo. 477.

55. *Macartney*, C. A. 1962. 140.

56. *Macartney*, C. A. 1969. 246.

57. *Kann*, R. A. 1974. 289.

58. Uo. 289.

59. *Macartney*, C. A. 1962. 140–141.

60. *Macartney*, C. A. 1962. 161.

61. Uo. 162–163.

62. *Macartney*, C. A. 1969. 413.

63. *Kann*, R. A. 1974. 313–314.; *Crankshaw*, E. 1963. 66.

tökélttségét, hogy szörnyű megtorlást mérjen ki a forradalom miatt, bár semmi esetre sem bizonyos, hogy egy diplomatikusabb cselekedet Görgey részéről ezt elkerülhetővé tette volna.”⁶⁴

Ellentétes pólusokat mutat viszont az a kép, amelyet egyes nemzetiségi politikusokról – Gajról, Štúrról, Jellačićról, Bárnuťiuról és Šagunáról – formált az angol–amerikai történetírás. *Macartney* meglehetősen ellenszenvvel nyilatkozik a Magyarországon kibontakozó nemzeti mozgalmakról. A változásokat Horvátországban egy ember, *Ljudevit Gaj* nevéhez köti. De *Macartney* úgy látja, *Ljudevit Gaj* érdemei csak abban állnak, hogy híveket és patrónusokat szerzett, mert a nemzeti érzés nélküle is ébredezett, mivel ő „gyenge gondolkodó és rossz író” volt.⁶⁵ *Macartney* elismeri a kibontakozó horvát nacionalizmus „modern és totális” s a megelőző időszaktól teljesen eltérő jellegét, ám hozzáteszi, hogy ez valójában „az ultra-soviniszta öndicsőítés orgiája . . . és legfőképpen csaknem hisztérikusan anti-magyar volt.”⁶⁶ „. . . a gyűlöletnek azok a himnuszai a magyarok ellen, melyekkel *Gaj* megtöltötte a cikkeit, felülmúltak avességben mindent, ami a másik oldalról származott.”⁶⁷ Az 1840-es évek szlovák politikusát, *Štúrt* pedig „ingatag és következtelen” figurának nevezi, „aki sok elméletnek volt a híve egymást követően, sőt párhuzamosan is.”⁶⁸ *Macartney* ír a szerb *Rajačić* politikai moráljáról is, melyet szintén rossz színben tüntet fel.⁶⁹ *Macartney* éles, bíráló megjegyzései finomodnak az évek során, de alapvetően nem változik a véleménye a Magyarország számára „különleges balszerencse”-ként emlegetett *Jellačićről*⁷⁰, aki „nem nevezhető politikusnak” s „nagyon gyenge katona”,⁷¹ de legalábbis „fanatikus horvát nacionalista ’illír’ szimpátiával.”⁷²

Crankshaw véleménye sem éppen hízelgő *Jellačić* hadseregéről. *Jellačić* vezetésével „vad és barbár horda” támadt Magyarországra – írja.⁷³ *Kann* ellenben valótlannul nemes színben tünteti fel *Jellačić* indítékait. „A magyarok és a szerbek között folyó küzdelem elkeserítette a horvát főparancsnokot, s közelinek látszott a polgárháború”⁷⁴ – olvashatjuk művében. *Hitchins* kizárólag a román nemzeti mozgalomra koncentrált, s *Macartney* felfogásával ellentétesen, szinte idealizált képet fest vezetőiről. Leírásában „*Bárnuťiunak* nem volt párja mint a nép hőisének . . . s mint a nemzeti mozgalom lelke *Bárnuťiu* szerepe hasonló volt *Giuseppe Mazzini*éhoz Itáliában. *Šaguna* pedig, hogy folytassuk az összehasonlítást, olyan volt mint *Cavour*; mindkét ember kitüntette magát saját nemzeti mozgalmában mint szervező és diplomata, akiket kevésbé ingatott meg a pillanat lelkesültsége.”⁷⁵ „Mindketten hitték, hogy a törvény tisztelete a siker legnagyobb garanciája céljaik eléréséhez.”⁷⁶

Tanulmányunk első részében megpróbáltuk bemutatni azt a képet, amely a magyar polgári átalakulásban jelentős szerepet játszó történelmi személyiségekről az 1961–1981-es évek angol és amerikai történetírásában kialakult. Úgy gondoljuk, e kép sokkal

64. *Kann, R. A.* 1974. 315.

65. *Macartney, C. A.* 1969. 252–253.

66. Uo. 253.

67. *Macartney, C. A.* 1978. 62.

68. *Macartney, C. A.* 1969. 225.

69. Uo. 415.

70. *Macartney, C. A.* 1962. 159.

71. *Macartney, C. A.* 1969. 383–384.

72. *Macartney, C. A.* 1978. 106.

73. *Crankshaw, E.* 1963. 43–44.

74. *Kann, R. A.* 1974. 304–305.

75. *Hitchins, K.* 1977. 51–52.

76. *Hitchins, K.* 1969. 221.

szemléletesebb lesz, ha nemcsak önmagában szemléljük, hanem a mai magyar marxista történetírásban kialakult képpel is összehasonlítjuk. A két kép hasonlóságai és különbségei tanulságokkal szolgálhatnak számunkra. Az angolszász történetírás állításait a mai magyar marxista történetírásnak a tíz kötetre tervezett Magyarország története könyvsorozat már megjelent kötetekben kifejtett állásfoglalásával vetettük össze. Így elkerülhetővé vált, hogy egy esetleges egyéni véleményt általánosítsunk.

Az angolszász történetírás a reformkorszak kérdéseit a kor két vezéregyéniségének – Kossuthnak és Széchenynek – az előtérbe állításával tárgyalja. Jelentős különbség mutatkozik azonban az angolszász és a magyar történetírás között Széchenyi és Kossuth értékelésében. Az angol és az amerikai történetírók, s köztük a magyar történelmet rendkívül alaposan ismerő Macartney is, sokkal többre tartják Széchenyi politikai elgondolásait, mint Kossuth tevékenységét. Döntő szempontjuk, hogy Széchenyi fölismerte a birodalom fenntartásából Magyarországra háramló előnyöket, ezért lojális volt a dinasztiahoz, ellenezte az Ausztriával való szakítást. De nagyra értékeli elméleti munkásságát s mérsékletét is. Mivel Kossuth mindebben más álláspontot képviselt, az angolszász történetírás sok tekintetben kritizálja, nem egyszer Széchenyi érveit használva fel ellene. Noha elismerik Kossuth szerepét a reformok ügyének előrehaladásában, közben megjegyzik, hogy véleményük szerint szűk látókörű volt. Beszámolnak egyedülálló szónoki tehetségéről, ugyanakkor felhívják a figyelmet kuszának tartott gondolataira, érzelmi túlfűtöttségére, olykor még demagógnak is nevezik.

A magyar történetírás viszont mint a polgári átalakulás arisztokratikus és demokratikus útjának képviselőit állítja szembe, azaz inkább mutatja be Széchenyt és Kossuthot.⁷⁷ A magyar történetírás úgy látja, hogy Széchenyi a nagybirtokra alapozott, főnemesi vezetésű polgári átalakulást tűzve ki célul szinte nem is foglalkozott a nem birtokos rétegek problémáival, s a célja megvalósításához szükséges politikai stabilitás igénye juttatta el az Ausztria iránti nem egyértelműen pozitív lojalitáshoz.⁷⁸ Ezzel szemben Kossuth minden eddiginél szélesebb társadalmi bázison átfogó programot fogalmazott meg a polgári átalakulás érdekében, központi helyre téve az örökvtátság ügyét.⁷⁹ Újságírói működésével pedig rendkívülien megnövelte egyes, korábban teljesen tájékozatlan társadalmi rétegek politikai érdeklődését.⁸⁰

Lényeges eltérést tapasztalunk az angolszász és a magyar történetírás között Kossuth és Széchenyi nemzetiségi politikájának értékelésében is. Az angol és az amerikai történetírók megbélyegzik Kossuth és a reformellenzék nemzetiségi politikáját, mert rendkívül erőszakosnak és magyarosításra törekvőnek tartják, s Széchenyi türelmes módszerei mellé állnak. A magyar történetírás azonban feltárva a kossuthi politika eredetét – a polgári szabadságjogokba vetett hit, külpolitikai tapasztalatlanság s mindezekelőtt a magyar függetlenségért folytatott következetes küzdelem – tárgyilagosan értékeli, s azt vallja, hogy Széchenyi toleranciája éppen nem haladóbb, mint Kossuthé, mivel következetlenebb politikai felfogásából ered.⁸¹

Éles különbség figyelhető meg az angolszász és a magyar történetírás között abban is, ahogy Kossuthnak a forradalomban és a szabadságharc során játszott szerepét értékelik. Az angolszász történetírók – Macartney, Kann, Hitchins és Crankshaw – mindnyájan erőteljesen kritizálják Kossuth működését, bár más-más hibát olvasnak a fejére. Miközben elismerik, hogy Kossuth „karizmatikus” vezetői képességekkel, páratlan

77. Magyarország története V. k. 1983. 879.

78. Uo. 874–875, 881.

79. Uo., 764, 877.

80. Uo. 871.

81. Uo. 978–979, 983.

ékesszólással megáldott ember, azt hangsúlyozzák, káros volt a forradalom ügyére nézve, hogy gyakran elragadták az érzelmei, egyes esetekben nem mérte föl helyesen a helyzetet, makacsul kitartott valójában módosításra szoruló álláspontja mellett. Konkrétan hibáztatják július 11-i fellépéséért az első népképviselői országgyűlésen, 1848 őszi tevékenységéért a honvédelmi bizottmányban, a trónfosztás végrehajtásáért.

Bár a magyar történetírás sem bizonyul vaknak Kossuth tévedéseivel és hibáival szemben, ezeket nem túlozza el, s inkább annak a munkának a jelentőségét emeli ki, amit Kossuth a forradalom, a polgári átalakulás érdekében véghezvitt.⁸² A különböző eseményeket illetően a magyar történetírás teljesen másként vélekedik, mint az angolszász történetírók. Egyáltalán nem vádolja Kossuthot azzal, hogy július 11-i fellépése szilárdította meg Bécs ellenforradalmi szándékait, mivel e szándékokat a forradalom kezdetétől jelenlévőnek ítéli.⁸³ Kossuth működését 1848 őszén a honvédelmi bizottmányban pedig nem hogy károsnak, hanem a forradalomra nézve kifejezetten előnyösnek tartja.⁸⁴ A trónfosztásról sem úgy vélekedik a magyar történetírás, mint ami maga idézte elő az erők megosztottságát, inkább a békepárt megerősödésére, s Kossuth hatalmának csökkenésére hívja fel a figyelmet.⁸⁵

Kossuth emigrációs tevékenységének megítélésekor csak Macartney véleményét vethetjük össze a magyar történetírással, mivel ő az egyetlen az angolszász történetírók között, aki ezzel a kérdéssel foglalkozott. Míg azonban Macartney Kossuth iránt táplált ellenszenvé érdemei lejegyzése mellett is minduntalan kiütözik, addig a magyar történetírás Kossuth felfogását helyesli az emigráció kialakuló megosztottságában, s elismerően nyilatkozik Kossuth angliai és amerikai körútjairól, III. Napóleonnal folytatott tárgyalásairól, a Dunai Konföderációs tervről.⁸⁶

Nem tér el egymástól azonban az angolszász és a magyar történetírás, amikor Deák Ferenc és Eötvös József jellemzésére kerül sor. Mindkettejüket nagyra értékeli tudásuk, széles politikai látókörük, világos gondolataik miatt.⁸⁷

Annál nagyobb a különbség a magyar és az angolszász történetírás között Görgey szerepének a megítélésében. Az angolszász történetírás Görgey ténykedésében többnyire csak pozitív mozzanatokot fedez fel. Elsősorban katonai szempontok szerint értékeli, s rendkívül tehetséges katonának tartják. De úgy vélik, hogy politikai meglátásai is realiztikus alapokon nyugodtak – ellentétben Kossuthéval. A magyar történetírás másként látja Kossuth és Görgey viszonyát. Kossuthot azon helyesnek tartott célért küzdő erők képviselőjeként mutatják be, akik következetesen végig akarták harcolni a forradalmat, hogy polgári és függetlenségi célkitűzéseik legalább részben valóra válhassanak.⁸⁸ Így az összehasonlításban Görgey marad alul, mivel ő mindenáron – sokszor önfeljűen és önhatalmúlag – a valójában kivihetetlen megegyezéssel békére törekedett, hadvezéri képességeit is ennek rendelve alá.⁸⁹

A magyar polgári forradalomban jelentős szerepet játszó egyes nemzetiségi politikusokról csak Macartney és Hitchins formál részletes véleményt az angolszász történetírásban. A magyar történetírás lényegében egyetért Jellačić kritikusan megítélésében Macartneyvel, ám Macartney szavai ellenszenvét is tükrözik, míg a magyar történeti szintézis egyértelműen, de tárgyilagosan az udvar, az ellenforradalom kizárólagos híve-

82. Magyarország története VI. k. 1979. 18.

83. Uo. 222.

84. Uo. 279.

85. Uo. 372–378.

86. Uo. 503–504, 642–645, 709–713.

87. Magyarország története V. k. 1983. 778–779., 944.

88. Magyarország története VI. k. 1979. 18.

89. Uo. 305–306, 327, 388–389.

ként jellemzi Jellačićot.⁹⁰ Macartney más nemzetiségi politikusokat is – Gaj, Štúr, Rajačić – enyhe malíciával jellemez, ellentétben a magyar történetírással, mely politikai nézeteik tényszerű bemutatására szorítkozik még akkor is, ha ellenségesek voltak a magyar forradalommal.⁹¹

Az angol és amerikai történetírásnak Kossuth Lajosról és kortársairól alkotott véleménye nem tükröz olyan sajátosságokat, melyek alapján elkülöníthető irányzatokat fedezhetnénk fel Anglia és az USA, az 1960-as és az 1970-es évek történetírásában. Az 1961–1981-es évek angolszász történetírása egészében véve jellegzetes, a mai magyar marxista történetírásától általában eltérő képet formált Kossuth Lajosról s kora más fontos történelmi alakjairól. Tanulmányunk befejező részében azt vizsgáljuk, miért alakult ki ez a kép az angol és amerikai szerzők történelmi munkáiban.

Kicsi azoknak a történetíróknak a száma, akik a vizsgált időszakban ezzel a témával behatóan foglalkoztak, s joggal állíthatjuk, hogy véleményüket tárgyi tudásuk, feldolgozott forrásanyaguk s nem utolsósorban az az egyéni koncepció határozta meg, amely köré mondanivalójukat felépítették. Az eltérő történelmi kép kialakulásának azonban alapvető oka az angolszász és a magyar történetírók különböző szemlélete, az, hogy az angolszász történetírók valamennyien polgári világnézetűek. Többnyire ebből következik, hogy az angolszász történetírók egyértelműen Széchenyi irányvonalát tartják helyesnek, amikor a korszakra vonatkozó történelmi irodalom hagyományait követve összehasonlítják illetve szembeállítják Kossuth és Széchenyi politikáját. A polgári eszményeknek megfelelően Széchenyi óvatos reformpolitikáját, józan mérsékletét s azt hangsúlyozzák, hogy tevékenysége a realitások felismerésén alapult. De nem kevésbé fontos számukra az sem, hogy ezzel együtt Széchenyi Ausztria iránti lojalitását is megőrizte, a Habsburg-birodalom egységét megtartani s nem megbontani akarta. Az angolszász történetírók körében ugyanis a II. világháború óta a Habsburg-birodalom főleg politikai okokra visszavezethetően – a világ és benne Közép-Kelet-Európa jelenlegi politikai elrendeződése miatt – nagy népszerűségnek örvend.⁹² Szintén a fentiekkel magyarázható, hogy a korszak számos tehetséges és híres politikusosa közül éppen Deákot és Eötvöst emeli ki az angolszász történetírás. Deák mint Széchenyi híve, Eötvös mint a birodalom egységének reformokat tervező őrzője kerül előtérbe, s mindkettőjük lényeges jellemzője a kivételes intellektus. Görgey elismerő bemutatását is motiválja, hogy Kossuthal ellentétes nézeteket vallott.

Az angolszász történetírók szándéka az volt, hogy hiteles, tárgyilagos beszámolókat nyújtsanak a korszakról és a történelmi személyiségekről, de értékelésüket különféle tényezők befolyásolták. Macartney egy életen át gyűjtötte össze azt a tudást, melynek alapján műveit megalkotta. Hatalmas forrásanyagot dolgozott fel, magyarul is megtanult. Törekvése a valóság visszaadására abból is látszik, hogy ismeretei gyarapodásával letompította az élet a Kossuthra és egyes nemzetiségi politikusokra vonatkozó kritikájának. Művein azonban érezhető a magyarbarátság, ami a szláv politikusok jellemzésére rányomja a bélyegét. Ezzel a korábbi korszakok szlávbarát angolszász történetírásának a megállapításait szerette volna ellensúlyozni. *Kann* kevésbé részletesen foglalkozik Kossuthal és kortársaival. Soraiból kitűnik, hogy elsősorban a Habsburg-birodalom mint egész s a nemzetiségi kérdés érdekli. Ezért ostorozza a magyarok nemzetiségi politikáját s vele együtt Kossuthot. Mivel régebbi eredetű forrásanyagot dolgozott fel, s magyarul sem tud, véleménye kevésbé helytálló, mint Macartneyé. *Hugh Seton-Watson* a nemzeti-nemzetiségi kérdést az egész világon átfogó mű kis szeleteként ír Kossuthról és

90. Uo. 162, 177, 206.

91. Uo. 29, 153, 160, 185.

92. *Diószegi I.*, 1984. 394.; *Deák I.*, 1967. 1403–1405.

Széchenyiről. Írása polgári szemmel nézve korrekt. *Hitchins* tudása és magyar nyelvismerete ellenére annyira elfogult a román nemzeti mozgalom iránt, hogy ítéletei nem tükrözik hűen a valóságot, hiába törekszik tárgyilagosságra. Így alakul ki – még a magyarellenességéről híres Robert William Seton-Watson érveit is felhasználva – a „fanatikus” nemzetiségi terveket kovácsoló, mindenféle engedménytől mereven elzárkózó Kossuth s az egekig magasztalt Şaguna és Bărnuţiu képe. *Crankshaw* nem lát tovább a Habsburg-házat és a Habsburg-birodalmat mindenek fölé helyező véleményénél. Ennek – s a fenti történetírókénál jóval kisebb tudása – következtében vet el minden nemzetiségi törekvést, beleértve a horvátokat és Jellačićot, s kritizálja hévvel és elkeseredetten Kossuthot.

Bármennyire is vitás számunkra az a kép, amelyet az angolszász történetírás Kossuthról és kortársairól formált, nem felesleges megismernünk. Ha tudjuk, milyen tényezők hatására születtek meg e történeti munkák, s figyelembe vesszük, hogy a külső szemlélő olykor tisztábban láthat, e történeti kép sok eleme hasznosítható. A reális nemzeti önismeretnek is elengedhetetlen része, hogy tisztában legyünk más népek történelmükről alkotott – mégha nem is mindig tárgyilagos – véleményével.

IRODALOM

Crankshaw, E.

1963. *The Fall of the House of Habsburg*. London

Deák I.

1967. *Amerikai történészek az Osztrák–Magyar Monarchiáról. Századok 1402–1412.*

Diószegi I.

1984. Egy történelmi kép változásai. Viták és értelmezések a Habsburg-monarchiáról. In: *Diószegi I. A magyar külpolitika útjai*. Bp. 391–400.

Headley, Ph. C.

1852. *The Life of Louis Kossuth, Governor of Hungary, Including Notices of the Men and Scenes of the Hungarian Revolution, to which s Added an Appendix Containing His Principal Speeches, etc.* Auburn, New York

Hitchins, K.

1969. *The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780–1849*. Cambridge Massachusetts.

1977. *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Şaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846–1873*. Cambridge, Massachusetts – London

Kann, R. A.

1974. *A History of the Habsburg Empire. 1526–1918*. Berkeley–Los Angeles–London

Macartney, C. A.

1962. *Hungary. A Short History*. Edinburgh, Chicago

1969. *The Habsburg Empire 1790–1918*. London

1978. *The House of Austria. The Later Phase 1790–1918*. Edinburgh

Paget, J.

1850. *Hungary and Transylvania, with Remarks on Their Condition, Social, Political and Economical*. London

Seton-Watson, H.

1977. *Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. London

Magyarország története tíz kötetben.

5. kötet 1790–1840. Bp. 1983.

6. kötet 1848–1890. Bp. 1979.

**LAJOS KOSSUTH AND OTHER PROMINENT HISTORICAL PERSONALITIES
OF HIS AGE IN THE NEWLY PUBLISHED
WORKS OF ANGLOSAXON HISTORIOGRAPHY**

(Summary)

It was the Hungarian revolution and fight for independence in 1848 and 1849 which aroused the interest in Hungary both in England and in the USA in the 19th century mainly as a result of Kossuth's tour in these countries. Anglosaxon historians studied this period of our history even in the sixties and seventies of the 20th century but the Hungarian historians have not analysed their work comprehensively yet. This study deals with the works of C. A. Macartney, H. Seton-Watson, E. Crankshaw, R. A. Kann and K. Hitchens on the Hungarian revolution and its prominent personalities.

First the study presents the opinion of the above-mentioned historians concerning the greatest personalities of the age namely Lajos Kossuth, István Széchenyi, Ferenc Deák, József Eötvös, Artúr Görgey, Ljudevit Gaj, L'udovit Stúr, Josif Rajačić, Josip Jellačić, Simion Bărnuțiu and Andreiu Șaguna. Then the theses of the Anglosaxon historians are compared with those of Hungarian historiography. At last we try to explain how and why the Anglosaxon historians formed their opinions.

Serious differences of views can be discerned in the judgement of Kossuth's and Széchenyi's political activity between the Anglosaxon and the Hungarian historiography. The Anglosaxon and the Hungarian historians do not have the same opinion about Görgey as well. There is also a slight difference when they describe the activity of the great personalities of our nationalities. In our opinion the views of the Anglosaxon historians were determined by their knowledge, their sources, their conception concerning their work and first and foremost by their bourgeois world view and political ideas. In spite of this their works are worth studying.

Györgyi Németh